

KANATLI HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİ

Ç. Koçak¹, R. Akbay², A. Testik³, M. Türkoğlu², Ö. Altan¹, S. Yalçın¹, S. Özkan¹,
M. Sarıca⁴, Ü. Şahan⁵, O. Elibol², M. Akşit⁶

Özet

Ülkemizde tavukçuluk, ileri ülkelere göre koşut olarak gelişmiş ve teknik yönden çok ileri bir düzeye erişmiştir. Günümüzde Türkiye etlik piliç ve yumurta üretimi bakımından sayılı ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak tavukçuluğun yeni gelişmeye başladığı 1970'li yıllardan bu yana çeşitli toplantılarda dile getirilen sorunların önemli bir kesimi güncelliğini korumaktadır.

Hindi yetiştiriciliğinin bugünkü durumu, tavukçuluğun 1970'li yıllarını çağrıştırmaktadır. Ancak 1995 yılından sonra kuluçkacı-damızlıkçı işletmelerin kurulması ve sözleşmeli üretim sisteminin başlamasıyla entansif hindi besiciliği gelişme göstermiş ve çeşitli hindi eti ve ürünleri marketlerde satın alınabilir duruma gelmiştir.

Dünyada yeni olan devekuşu yetiştiriciliği ise Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, ülkemizde de bir bocalama dönemi geçirmektedir. Gelecekte devekuşuna önemli bir üretim potansiyeli olarak bakılmaktadır. Ancak başarı için üretimin düzenlenmesi, ürünlerin işlenmesi için gerekli teknolojinin sağlanması ve pazarlama konularında çalışmaların başlatılmasına gereksinim vardır.

1. Giriş

“Kanatlı Hayvan” deyimini ticari ya da hobi amaçlı olarak yetiştiriciliği yapılabilen tavuk, hindi, kaz, ördek, bıldırcın, sülün, keklik, devekuşu, beç tavuğu ve güvercin gibi çok çeşitli kanatlı türlerini kapsamaktadır. Son iki kanatlı türüne ilişkin somut veri ve bilgi bulunmamıştır. Sülün ve keklik yetiştiriciliği ise kimi kentlerimizde bir hobi hayvancılığı olarak başlamış, ancak söze değer bir gelişme göstermemiştir. Yakın bir gelecekte ülkemiz ekonomisini etkileyecek bir düzeye erişmesi de beklenmemelidir. Bundan dolayı bu bildiri sülün, keklik, beç tavuğu ve güvercin üzerinde durulmamıştır. Diğerleri ise ekonomik önem düzeylerine göre, başta tavuk olmak üzere, sırasıyla hindi, devekuşu ve diğer kanatlılar (kaz, ördek, bıldırcın) başlıkları altında ele alınmıştır. Her kanatlı türü ile ilgili olarak önce durum saptaması yapılmış, sorunlar belirlenmiş ve bu saptamalara dayanarak öneriler getirilmiştir.

2. Tavuk Yetiştiriciliği

2.1. Genel durum

İnsan yaşamı için yumurta ve beyaz et gibi çok önemli iki besinin üretildiği tavuk yetiştiriciliği, bilinen diğer olumlu özellikleri nedeniyle Dünya’da ve ülkemizde büyük gelişme gösteren bir hayvansal üretim dalı olmuştur. Bu nedenle tavukçulukta damızlıkçılık-kuluçkacılık, yumurta üretimi ve etlik piliç üretimi gibi her biri ayrı birer sektör olan çeşitli üretim alanları meydana gelmiştir. Ayrıca bu üretim alanları ile ilgili olarak yem sanayi, kafes, araç ve gereç yapımı, aşı ve ilaç endüstrisi gibi yan sektörler de gelişmiştir.

E. Ü.Z.F. Zootekni Bölümü, İzmir; ² A. Ü.Z.F. Zootekni Bölümü, Ankara; ³ Ç. Ü. Z. F. Zootekni Bölümü, Adana ⁴ O.M.Ü.Z.F. Zootekni Bölümü, Samsun, ⁵ U.Ü.Z.F. Zootekni Bölümü, Bursa; ⁶ AD. Ü.Z.F. Zootekni Bölümü, Aydın

Ülkemiz tavukçuluğu, et ve yumurta üretim amacıyla hibrit materyalin kullanılmaya başlandığı 1970'li yıllardan günümüze kadar büyük ölçüde dış ülkelere bağımlı kalmıştır. Aynı dönemde nitelikli materyalin yurt içinde üretimine önem verilmesi düşüncesi çeşitli bilimsel toplantılarda tartışılmış ve beş yıllık plan çalışmalarında da yer almıştır. Küreselleşmenin her alanda ilgi gördüğü ve Avrupa Birliği'ne katılma çabalarının sürdüğü günümüzde de bu görüş güncelliğini korumaktadır. Ancak, zaman zaman kimi kamu kuruluşlarında hibrit materyal üretimi çalışmalarına başlanmış ise de, üretim hem nicelik, hem de nitelik bakımından, gereksinimi karşılamaktan çok uzak kalmıştır. Bu güne kadar özel sektör de konuya ciddi olarak el atmamıştır. Böyle olmaya birlikte ülkemizdeki büyük kuruluşlar, ebeveyn, büyük ebeveyn ve hibrit kademelerinde sürekli ve düzenli dışalimler yaparak, ülkemiz tavukçuluğunun gelişmesinde çok büyük rol oynamışlardır. Yaklaşık 30 ilde toplam 131 adet kuluçkahane tavukçuluk sektörüne hizmet vermektedir. Bunlardan 37 adedi İzmir (10), Sakarya (8), Ankara (7), Adana (5), Balıkesir (4) ve Manisa (3) olmak üzere 6 ilde toplanmıştır. Bu iller içinde Balıkesir, en yüksek toplam kapasiteyle baş sırada yer almaktadır.

2. 2.Yumurta

Üretim ve tüketim

Dünya yumurta üretimi 1961-2000 yılları arasında 3.5 kattan daha fazla artarak 55 milyon tona erişmiştir. Bu miktarın yaklaşık % 6 sı kuluçkalık yumurtadır. Artış, büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelerin üretimlerindeki büyük gelişmeye bağlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde 1961 de 3.5 milyon ton olan yumurta üretimi on kat artmıştır. Bu artışta büyük ölçüde Asya ülkelerinde ve özellikle Çin'de meydana gelen büyük gelişme rol oynamıştır. Diğer yandan, gelişmiş ülkeler de üretimlerini yıllık % 1.6 düzeyinde artırmışlardır.

Çizelge 1. Yumurta üretiminde başta gelen ülkelerde üretim (ton),FAO Statistics,2004

Sıra	Ülkeler	2000	2001	2002
1	Çin	20.229.700	21.287.900	22.332.500
2	ABD	5.084.600	5.131.500	5.123.000
3	Japonya	2.514.218	2.513.652	2.500.000
4	Hindistan	1.870.000	2.000.000	2.200.000
5	Rusya	1.960.000	2.022.500	2.040.000
6	Meksika	1.892.140	1.900.608	1.881.770
7	Brezilya	1.539.143	1.547.500	1.550.000
8	Fransa	1.016.400	988.800	919.392
9	Almanya	887.000	870.000	843.000
10	Endonezya	692.738	741.552	790.304
11	İngiltere	643.600	687.200	704.200
12	İspanya	681.050	687.903	684.903
13	İtalya	656.770	692.550	672.000
14	Hollanda	662.000	582.554	653.000
15	Ukrayna	546.350	636.042	641.250
16	İran	580.700	588.000	585.000
17	Türkiye	528.750	543.000	543.000
18	Kore	529.239	536.633	535.000
19	Polonya	449.308	496.200	501.657
20	Filipinler	445.000	495.000	500.000

Yumurta üretimindeki artışta (1990-2000) en büyük payı olan ülkeler Çin (+13987 bin ton), ABD (+977 bin ton), Meksika (+627 bin ton), Hindistan (+621 bin ton), Türkiye (+405 bin ton) ve Brezilya (+168 bin ton) olmuştur.

AB (15 ülke) nin 2003 yılında yumurta üretimi 5.162 bin ton'dur. 919 bin ton üretim ile Fransa birlik içindeki en çok yumurta üreten ülke konumundadır. AB 1990-2003 arasında birlik içerisinde bazı ülkelerde yumurta üretiminde durgunluk, hatta azalma görülmekle birlikte üretim %10 kadar artmıştır.

Dünya yumurta üretimi 1990 yılında 32.5 milyon tondan 2002 yılında yaklaşık %78.7 oranında artarak 58.1 milyon tona ulaşmıştır (FAO, 2003). Çin 22.3 milyon ton, ABD 5.1 milyon ton ve Japonya 2.5 milyon tonluk üretimiyle Dünya yumurta üretiminde ilk üç sırada yer almakta, bu ülkeleri 2 milyon tonun üzerinde üretim miktarı ile Hindistan ve Rusya izlemektedir. Türkiye ise 543 000 ton ile Dünya sıralamasında 17. olarak görülmektedir (Çizelge 1). Ülkemizde yumurta üretimi 1990-2003 arasında en yüksek düzeye (12 milyar adet) 1998 yılında erişmiş, kriz yıllarında azalma göstermiş, sonra yeniden yükselmeye geçerek 2003 yılında 10 milyon adede yaklaşmıştır.

Çizelge 2. Yumurta tüketiminde başta gelen ülkeler (kg / kişi / yıl)
FAO, Statistics, 2004

Sıra	Ülkeler	2000	2001	2002
1	Japonya	19.3	19.1	19.1
2	Çin Halk Cumhuriyeti	16.2	16.7	17.4
3	Macaristan	16.0	16.8	17.0
4	Danimarka	13.8	16.3	16.4
5	Brunei Sultanlığı	11.9	12.3	16.3
6	Meksika	15.6	16.2	16.0
7	Hollanda	19.6	17.1	15.6
8	Fransa	15.9	15.6	15.3
9	Amerika Birleşik Devletleri	14.5	14.6	14.6
10	İspanya	13.7	14.3	14.3
11	Çek Cumhuriyeti	16.3	16.6	14.1
12	Slovakya	13.0	13.6	13.9
13	Rusya Federasyonu	12.8	13.2	13.7
14	Avusturya	12.1	12.6	13.0
15	Belarus	12.5	12.6	12.8
16	Almanya	12.5	12.6	12.7
17	Latvia	9.7	11.4	12.2
18	Birleşik Arap Emirlikleri	12.5	11.5	12.2
19	Malta	13.3	13.6	12.1
20	Litvanya	10.0	11.6	12.0

Kişi başına yumurta tüketimi Afrika kıtasında ortalama 2.1 kg/kişi/yıl'dan, Avrupa kıtasında 12.0 kg/kişi/yıl'a, Kuzey ve Orta Amerika'da 13.2 kg/kişi/yıl'a kadar değişmekle birlikte dünya ortalaması 8.1 kg/kişi/yıl'dır. Dünya sıralamasında ilk üç sırayı alan Japonya, Çin ve Macaristan da yumurta tüketimi sırasıyla 19.1, 17.4 ve 17.0 kg / kişi / yıl olarak belirlenmiştir. Ülkemizde 1997 yılında 105 adet/ kişi olan

tüketim,1998 de 177' ye yükselmiş, sonraki yıllarda azalarak 2000 yılında 106 adet / kişi olmuştur.Ülkemiz bu değer ile Dünya sıralamasında 47. sırada yer almıştır.

ABD ve AB ülkelerinin önemli bir Pazarı olan Ortadoğu ülkelerinin son yıllarda kendilerine yeterli duruma geldiği; daha da ötesi Mısır, İran ve Lübnan'ın bölgede dışsatımcı ülke konumuna geldiği görülmektedir.Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Yemen bölgedeki yumurta dışalımında ilk üç sırayı paylaşmaktadır.

Doğu Avrupa ülkelerinden sadece Estonya dışalımı ülke konumundadır. Diğer ülkelerde dışsatım, dışalım miktarından daha fazladır. Avrupa ülkelerinde 2001 yılında 648 bin ton dışsatıma karşılık 559 bin ton dışalım gerçekleşmiştir.

Dışalım ve dışsatım

Dışalımda önde gelen ülkeler Japonya, Hong Kong ve Kanada dışında yedi AB ülkesidir (Çizelge 3). Yumurta üretiminde İngiltere, Tayland, Japonya, Çek cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Danimarka, Belarus ve Estonya'da üç yıl içinde (1998-2000 gerileme görülmüştür. AB ülkelerinde gelecek yıllarda yumurta dışalımları beklenmelidir.

Belirtilen süre içinde yumurta dışsatımı en çok artan ülke İspanya olmuştur (% 37). Türkiye ise artış hızı bakımından 2. sırada yer almıştır (% 32). Bu iki ülkeyi İtalya, Belçika ve Fransa izlemektedir. Görünen odur ki gelecek yıllarda ülkemizi yumurta dışsatımı bakımından önemli bir rekabet beklemektedir.

Çizelge 3. Önde gelen ülkelerin yumurta dışalımları(1000 adet) ve değişim(%)*

Ülkeler	1994	1999	Değişim
Almanya	5705	6165	+2
Hollanda	1178	1755	+8
Japonya	1696	1720	=
Hong Kong	1691	1529	-2
Fransa	1185	1500	+5
İtalya	900	1032	+3
Belçika	722	974	+6
İngiltere	697	891	+5
Kanada	551	880	+10
Danimarka	183	489	+22

*Gillin,2003

Çizelge 4. Önde gelen ülkelerin yumurta dışsatımları (1000 adet) değişim (%)*

Ülkeler	1994	1999	Değişim
Hollanda	7876	8523	+2
Belçika	1948	2989	+9
ABD	2251	1940	-3
Fransa	1298	1800	+7
Almanya	1233	1436	+3
İspanya	167	800	+37
Çin	647	770	+4
Türkiye	164	650	+32
İtalya	381	624	+10
Kanada	295	396	+6

Gillin,2003

2.3. Piliç Eti

Üretim ve tüketim

Dünya piliç eti üretimi 1961-2000 yılları arasında 7.6 milyon tondan 60 milyon tona yükselerek, yaklaşık % 690 düzeyinde bir artış göstermiştir. Gelişme hızı, 1995-2000 ve 2000-2003 yılları arasında sırasıyla % 26.9 ve % 10.2 düzeyindedir. Belirtilen dönemlerdeki yıllık artış hızları ise sırasıyla % 17.25, % 5.38 ve % 3.4 olarak saptanmıştır. Piliç eti üretimindeki yıllık artış hızının giderek azalması dikkat çekicidir.

İncelenen yıllarda (2000-2003) piliç eti üretiminde ilk üç sırayı ABD, Çin ve Brezilya almıştır. Hindistan, Tayland, İran ve Meksika'nın üretimi hızla yükselmektedir. Sıralamada ilk üç ülkeden sonra AB (15 ülke) gelmektedir. Ancak son iki yılda (2002-2003) Brezilya AB ülkeleri toplamını geçmiştir. ABD, Dünya piliç eti üretiminde her zaman lider ülke olmuştur. 2001 yılında Dünya üretiminin % 23.4'ü ABD, % 15'i Çin, % 10.2'si Brezilya ve % 11.2'si ise AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu da Dünya üretiminin yaklaşık % 60' ı demektir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Seçilmiş kimi ülkelerde piliç eti üretimi (ton)

Ülkeler	1995	2000	2001	2002	2003
Amerika	11486 000	13 944 000	14 182 000	14623 800	14 854 700
Çin	6 056 307	9 025 191	9 070 069	9 275 295	9 517 580
Brezilya	4 050 400	5 980 600	6 208 000	7 050 000	7 760 000
Meksika	1 283 867	1 825 249	1 928 020	2 075 758	2156 580
Tayland	910 000	1 091 000	1 230 000	1 320 000	1 227 000
İngiltere	1 077 000	1 214 800	1 262 730	1 252 380	1 294 900
Japonya	1 251 658	1 194 524	1 216 416	1 229 089	1 218 000
Fransa	1 232 000	1 242 000	1 230 100	1148 0000	1 130 000
İspanya	904 315	965 000	1 008 531	1 020 000	1 020 000
Rusya	859 000	754 985	861 843	937 560	1 033 887
Kanada	720 390	903 580	952 950	955 850	938 000
Arjantin	773 735	957 790	950 652	930 000	931 500
İran	637 000	803 000	885 300	792 400	810 000
İtalya	799 900	758 800	794 000	816 000	816 000
Malezya	660 737	720 000	730 000	757 204	765 035
Venezuela	444 929	681 065	860 189	865 234	643 169
Güney Afrika	600 000	816 859	812 785	820 000	820 000
Hollanda	597 000	697 000	701 000	705 000	462 000
Polonya	326 600	550 000	651 000	737 400	700 000
Avustralya	466 551	610 000	619 406	667 471	689 826
Peru	355 103	542 485	571 291	609 445	635 000
Filipinler	399 557	533 118	587 067	627 104	635 131
Kolombiya	553 055	504 395	581 224	628 582	630 000
TÜRKİYE	490 000	643 436	614 726	696 160	612 000
Tayvan				612 000	
Mısır	317 000	513 312	538 978	547 500	547 500
Almanya	390 000	461 500	476 000	476 500	547 400
Suudi A.	309 000	483 000	505 000	445 000	472 000
Dünya	46482 419	58 991683	61 228 725	63666 369	65 014 504
AB (15 ülke)	6 087 324	6 645 033	6 812 691	6 760 410	6 589 590

FAO, 2004

AB ülkelerinin kimilerinde (Fransa % 16.7, İtalya % 5.6, Hollanda % 15.7) piliç eti üretimi azalmış olmakla birlikte, 15 ülke toplamı göz önüne alınırsa, 1995-2003 yılları arasında % 9-10 dolayında bir artış görülmektedir. Bu durum, piliç eti üretimi bakımından AB ülkelerinin kendi içinde belirli bir denge ve istikrarı sağladığının göstergesidir.

Çizelge 6. Seçilmiş kimi ülkelerde kanatlı eti tüketimi (kg/kişi/yıl)

Ülkeler		1996	2000	2001*
Kuzey Amerika	Kanada	30.7	34.8	35.4
	Meksika	18.8	22.7	23.6
	ABD	45.7	49.3	49.6
Güney Amerika	Arjantin	19.8	24.9	24.6
	Brezilya	21.5	28.2	29.9
	Kolombiya	17.0	17.2	17.6
	Guatemala	10.5	12.2	12.1
	Honduras	7.7	10.8	10.5
	Venezuela	17.2	16.1	16.1
	AB	Fransa	24.8	24.9
Doğu Avrupa	Almanya	14.1	15.2	15.7
	İtalya	19.2	18.7	19.2
	Hollanda	21.3	21.0	21.0
	İspanya	26.0	26.4	26.7
	İngiltere	26.0	28.4	28.7
	Bulgaristan	11.4	15.6	15.6
	Macaristan	25.0	27.4	27.1
Sovyetler birliği	Polanya	11.1	14.3	13.7
	Romanya	8.3	3.7	3.8
	Rusya	12.2	11.3	11.8
Orta Doğu	Ukranya	5.3	5.8	5.9
	Kuveyt	44.5	41.1	41.1
	Sudi Arabistan	32.0	34.3	33.6
	Türkiye	7.6	10.2	10.6
Afrika	BAE	32.0	40.2	41.2
	Mısır	6.0	8.5	8.7
	Güney Afrika C.	21.7	26.4	26.3
Asya	Çin	8.2	9.6	9.7
	Hong Kong	50.3	57.4	57.3
	Hindistan	0.7	0.7	0.7
	Endonesya	4.6	3.4	3.7
	Japonya	14.4	13.8	13.8
	Malezya	33.1	32.1	33.3
	Tayvan	31.1	34.0	33.9
	Tayland	12.0	13	14
Okyanus ülkeleri	Avustralya	27.0	32.4	32.4

*Tahmin, FAS official statistics

Kanatlı eti üretiminin çok düşük olduğu Bahreyn, Umman, ve Katar gibi ülkeler bir yana bırakılırsa, Orta Doğu ülkelerinde 1995-2002 yılları arasında, oldukça yüksek bir gelişme görülmektedir (Çizelge 5). Türkiye üretiminin yaklaşık 2/3 üne yakın miktarda kanatlı eti üreten Suudi Arabistan'da belirtilen dönemde gelişim düzeyi % 46.12, Türkiye'de % 28.87 olarak belirlenmiştir. Ülkemize göre daha çok kanatlı eti üreten İran'da ise gelişme hızı % 1.5 düzeyinde kalmıştır.

Yaklaşık 10 000 adet dolayında etlik piliç üretim işletmesi bulunan ülkemizde toplam piliç üretiminin % 84'ü entegre firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle son yıllarda entegre işletmeler hijyenik koşullarda kaliteli piliç eti ve ürünleri üretilmesi konusuna önem vermektedirler. Piliç etlerinde TSE standartları uygulanmaktadır. Kanatlı eti üretiminde kalite anlayışı 1985'li yıllardan itibaren değişmeye başlamış, 2003 yılında AB Gıda ve Veterinerlik Ofisinin yaptığı denetim sonrası 5 entegre piliç ve hindi eti üreticisi firma AB Standartlarına uygunluk belgesi alma aşamasına gelmiştir. AB ülkelerine 2004 yılında piliç ve hindi eti dışsatımı yapılabilecek düzeyde bir gelişmenin sağlanması beklenmektedir.

Ülkemizde piliç eti üretimi 1995 de 490 000 ton'dan 2002 de 696 160 tona yükselmiş; ancak 2003 de 612 000 tona gerilemiş ve bu üretim miktarı ile dünya sıralamasında 26. sırada yer almıştır. Ortalama yıllık büyüme hızı (1990-2000) %14,4'tür. Sektörün büyüme trendi sadece 1996-1998 ve 2001 kriz yıllarında düşüş göstermiştir. Bununla birlikte 1995-2000 yılları arasında %31.3 lük bir hızla büyümüştür.

Dünya genelinde gelir düzeyi orta olan ülkelerde hayvansal ürünlerin tüketimi giderek artmaktadır. Örneğin Yunanistan'da kişi başına milli gelir arttıkça daha fazla et ve süt ürünleri daha az ekme tüketilmeye başlanmıştır (Gillin, 2004). 1961-2000 yılları arasında kişi başına et tüketimi, gelir düzeyi yüksek ülkelerde %61 (50 kg'dan 75-80 kg/kişi), orta gelirli ülkelerde % 79 (22 kg'dan 38-40 kg/kişi) oranında artarken, düşük gelir düzeyli ülkelerde artış sadece % 2 (10 kg'dan 12 kg/ kişi)'dir. Her 3 grup ülkede de kanatlı eti tüketimindeki artış domuz, sığır, koyun ve keçi etlerindeki artıştan daha hızlı olmuştur. Gene aynı yıllar arasında orta gelir düzeyindeki ülkelerdeki kanatlı eti tüketimi %635 oranında artarken bu artış yüksek gelir düzeyli ülkelerde % 370, düşük gelir düzeyli ülkelerde %201 oranında gerçekleşmiştir. Çizelge 6 da seçilmiş bazı ülkelerde 1996 ve 2001 yılları arasındaki kanatlı eti tüketimi verilmiştir. Bu değişimler bu çizelgeden de izlenebilmektedir.

Türkiye'de de kırmızı et üretiminin giderek gerilemesi sonucu ortaya çıkan hayvansal protein açığı, tavuk eti üretiminin artışı ile dengelenebilmiştir. Ancak tüketim halen gelişmiş ya da yüksek gelir düzeyli ülkelere göre çok geridir. 2003 yılında tüketimin 11.88 kg/ kişi olduğu tahminlenmektedir (Besd-bir, 2004).

Dışalım ve dışsatım

Dışsatım en çok ABD., Brezilya, Avrupa Birliği, Tayland ve Çin'den yapılmaktadır (Çizelge 8). Avrupa birliği ülkelerinin dünya piliç eti ihracatı içindeki payının 2003 ve 2004 yıllarında düşmesi beklenmektedir. Brezilya ve Çin'in dışsatımı ise giderek artmaktadır. Brezilya ve ABD'nin ihracatı but ağırlıklıdır. Bu tür etin en büyük alıcısı ise Rusya'dır. Japonya, Avrupa Birliği ve Suudi Arabistan ise dışalımında göğüs etini yeğlemektedir.

Ülkemiz piliç eti dışsatımı konusunda etkili olamamıştır (Çizelge 8). Ancak, son beş yılda, değerler dışsatımcı ülkelere göre çok düşük kalsa da, gittikçe artan bir seyir izlemiştir. Dışsatımın başarısızlığında sektörün dışsatıma ilgisiz kalması ve devlet desteğinin yapılmaması olarak gösterilmektedir (Anonim, 2004). Ürün hijyeni

ve denetim yetersizliği ile ürünün pahalıya üretilmesi de bu sonucun diğer nedenleridir. Dışsatımın büyük çoğunluğu Azerbaycan, Romanya, Özbekistan, Bulgaristan ve Ukrayna'ya yapılmaktadır. Miktar olarak her yıl ihraç edilen piliç ayağı artmaktadır.

Çizelge 7. Önde gelen ülkelerde piliç eti dışalımını (1000 ton)

Ülkeler	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Rusya	1020	930	943	1281	1208	1125
Japonya	590	667	721	710	744	760
Çin	427	591	608	473	435	400
AB	167	198	299	418	410	390
Suudi Arabistan	287	364	348	399	390	385
Meksika	185	190	223	242	265	275
Hong Kong	268	391	232	233	195	210
Birleşik Arap Emirlikleri	122	117	111	123	135	140
Kore Cumhuriyeti	13	47	67	83	95	98
Türkiye	0.019	0.083	0	0.108	0.038	0.062
Diğerleri	479	493	474	435	377	380
Dünya toplamı	3558	3988	4026	4397	4254	4163

Şengör, E., 2004

Çizelge 8. Önde gelen ülkelerde piliç eti dışsatımları (1000 ton)*

Ülkeler	1998	1999	2000	2001	2002	2003
ABD	1978	2080	2231	2521	2177	2325
Brezilya	594	750	893	1241	1588	1550
AB	788	764	762	718	850	720
Tayland	274	288	328	425	465	500
Çin	323	375	464	489	438	400
Kanada	53	47	55	69	75	80
Macaristan	52	45	35	35	32	32
Türkiye	5	2	2	12	6	8
Diğerleri	129	111	98	97	103	109
Dünya toplamı	4442	4856	5589	5769	6075	6046

Şengör, E., 2004

3.Hindi Yetiştiriciliği

Dünya hindi eti üretimi 5 milyon tona yakındır ve toplam kanatlı eti üretimi içinde % 6-7'lik bir paya sahiptir. Hindi eti üretiminin büyük bir kısmı ABD ve AB ülkelerinde gerçekleştirilmektedir. Son 5 yılın rakamları incelendiğinde AB ülkelerinin hindi eti üretiminin gerilediği buna karşılık ABD başta olmak üzere Brezilya ve Polonya'da önemli düzeyde artış sağlandığı görülmektedir (Çizelge 9). Üretimde düzenli bir artış sağlayan bir diğer ülke ise Macaristan'dır. Kanada ve diğer ülkelerde üretim miktarlarının değişmediği söylenebilir.

Türkiye'de özel sektörün yüksek verimli genotipleri kullanarak entansif hindi yetiştiriciliğine başlaması çok yakın bir tarihe (1995 sonrası) dayanmaktadır. Altmışlı yıllardan bu yana Kamu kuruluşları aracılığı ile dağıtım yapılan Bronz ve yerli hindilerle süregelen otlatmaya dayalı üretim biçimi hindi eti tüketiminin sadece yılbaşı

dönemi ile sınırlanmasına yol açmıştır. Günümüzde bu alanda faaliyet gösteren firma sayısı 7'ye ulaşmıştır (Besd-Bir, 2004). Türkiye hindi eti üretimi ve tüketimi 2001 yılında yaklaşık 40 000 ton ile en yüksek düzeye ulaşmıştır. Ancak 2001 ekonomik krizi nedeni ile 2002 yılında % 37 lik bir küçülme olmuştur (Çizelge 12). Bu gerilemenin 2004 'de telafi edilmesi beklenmektedir.

Çizelge 9. Seçilmiş kimi ülkelerde hindi eti üretimi (1000 ton)

Ülkeler	1999	2000	2001	2002	2003	Değişim
AB	1830	1740	1777	1755	1675	-155
Brezilya	115	137	165	182	200	85
Polonya	92	115	150	165	170	78
Kanada	139	152	149	147	145	6
Macaristan	73	78	84	88	90	17
Meksika	12	12	13	13	14	2
Rusya	8	7	7	9	12	4
Güney Afrika	2	3	4	3	4	2
Tayvan	2	5	5	5	4	2
ABD	2372	2419	2490	2557	2529	157
Dünya Toplam	4734	4758	4847	4924	4843	109

Çizelge 10. Seçilmiş kimi ülkelerde kişi başına hindi eti tüketimi (kg/yıl)*

Ülkeler	1997	1998	1999	2000	2001
Kanada	4.2	4.2	4.1	3.9	3.9
Meksika	1.0	1.3	1.1	1.2	1.3
ABD	8.4	8.2	8.2	8.2	8.3
Brezilya	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6
Fransa	5.7	6.1	6.7	6.4	6.3
Almanya	4.7	4.8	5.0	5.0	5.0
İtalya	5.2	5.3	5.5	5.3	5.6
Hollanda	3.3	2.8	2.6	2.2	2.5
İspanya	1.3	1.2	1.0	1.1	1.1
Birleşik Krallık	4.7	4.7	4.3	4.2	4.2
Bulgaristan	0.8	1.6	1.7	1.8	2.0
Macaristan	3.7	4.9	4.8	5.1	5.1
Polonya	2.0	2.5	2.1	2.0	2.0
Rusya	0.8	0.7	0.7	0.6	0.4
Hong Kong	1.5	1.8	2.3	1.9	2.1
Tayvan	0.4	0.2	0.9	0.5	0.4
Güney Afrika	0.7	0.4	0.4	0.5	0.5
TÜRKİYE**	0.04	0.1	0.3	0.4	0.5

* FAS, USDA ** Besd-Bir, 2004

Çizelge 11. Önde gelen ülkelerde hindi eti dışalımını (1000 ton)

Ülkeler	1999	2000	2001	2002	2003	2003-1999
AB	44	61	86	88	108	64
Polonya	8	10	16	17	15	7
Kanada	5	4	5	7	8	3
Macaristan	3	3	9	7	5	2
Meksika	128	142	152	147	158	30
Rusya	161	163	164	165	103	-58
Güney Afrika	19	21	15	13	15	-4
Tayvan	19	15	8	11	16	-3
ABD	-	-	-	-	-	-
Dünya Toplam	434	456	481	471	428	-6

Kaynak: FAS, USDA

Çizelge 12. Önde gelen ülkelerde hindi eti dışsatımları (1000 ton)

Ülkeler	1999	2000	2001	2002	2003	2003-1999
AB	234	248	258	272	210	-24
Brezilya	26	44	69	90	112	86
Polonya	15	13	12	15	13	-2
Kanada	10	14	14	16	14	4
Macaristan	23	24	27	27	32	9
Meksika	4	8	8	7	0	-4
ABD	172	202	221	199	219	47
Dünya Toplam	490	560	610	626	600	110

Çizelge 13. Türkiye’de son 5 yılda hindi eti üretimi, tüketimi ve dış ticareti

Yıl	Üretim (ton)	Tüketim(kg/kişi)	Dışsatım (ton)	Dışalım (ton)
1999	18 270	0,275	0	8
2000	23 265	0,364	33	1 446
2001	38 991	0,563	285	103
2002	24 582	0,341	685	0
2003	34 078	0,468	823	0

Besd-Bir 2004

Türkiye’de hindi eti üretiminin artırılmasına yönelik kimi saptamalar ve öneriler aşağıda sunulmuştur.

Hindi yetiştiriciliği 4-6 ay süren uzun bir üretim dönemini kapsadığı için işletme sermaye gereksinimi yüksektir. Bu nedenle düşük faizli işletme kredisi gereksinimi vardır.

Damızlık materyal tümüyle yurt dışından sağlanmaktadır. Üretim büyük ölçüde kuluçkalık yumurta ve bazen günlük civciv dışalımına dayalı olarak sürmektedir. Üretimde tümüyle beyaz tüylü genotipler kullanılmaktadır.

Türkiye’de damızlıkçı-kuluçkacı işletmelerin sayısının artması sektördeki gelişmeyi destekleyecektir. Öte yandan otlatmaya dayalı hindi yetiştiriciliğinin tamamen gözardı edilmemesi de önem taşımaktadır.

Türkiye’de entansif hindi yetiştiriciliğinin geçmişi oldukça kısa olduğu için hindi konusunda uzmanlaşmış deneyimli teknik eleman açığı söz konusudur.

Hindi üretiminin yoğun olarak yapıldığı bölgelerden Marmara-Ege-İç Ege aynı zamanda Tavukçuluğun yoğun olduğu alanlardır. Dolayısı ile hastalıkların bulaşma riskini azaltıcı önlemlerin alınması ve aşı programlarının dikkatle oluşturulması gereklidir.

4. Devekuşu Yetiştiriciliği

4.1 Önemi ve Özellikleri

Dünyanın en eski kanatlı türlerinden biri olan Devekuşu, çok yakın bir zamana kadar Afrika’nın bir yerli kuşu olarak kalmış; bilim adamlarının ve üreticilerin ilgisini çekmemiştir. Ancak 1980 ‘li yıllarda ekonomik önemi anlaşılmış ve 1986 yılından bu yana kendi özgün ortamı dışındaki ülkelerde de yetiştirme girişimleri başlamıştır.

Devekuşunun olumlu tür özellikleri (Koçak, 2002) ve elde edilen ürünlerin nitelikleri (Koçak, 2002; Shanawany, 2004) nedeniyle yetiştiricilik Amerika ve Avustralya ile kimi Avrupa ülkelerinde hızlı bir gelişme göstermiştir.

Çizelge 14. Devekuşu etinin sığır ve tavuk eti ile karşılaştırılması (100g et)

İçerik	Devekuşu	Sığır	Tavuk
Protein, g	21.9	20.0	21.4
Yağ, g	1.0	15.6	2.6
Kolesterol, mg	63.0	86.0	74.0
Enerji, kalori	114.0	276.0	163.0
Kalsiyum, mg	5.2	9.0	13.0

Shanawany, 2004

4.2 Dünya

Yaklaşık 600 000 adet olan dünya devekuşu varlığının % 60 ı doğal olarak devekuşunun özgün ortamı olan Afrika’da bulunmaktadır. Önceleri dünya üretiminin %97’si Güney Afrika Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilirken, devekuşu yetiştiriciliğinin yaygınlaşmaya başladığı 1990’lı yıllarda bu oran %80 dolaylarına kadar düşmüştür (Şapçı, 1995).

Dünyada 1992 yılında kesilen toplam devekuşu sayısının, 150.000 adet in üzerinde olduğu belirtilmektedir (Shanawany, 2004). Devekuşu yetiştiriciliğinin 1985 yılında başladığı Zimbabve’de çok hızlı bir gelişme sonucunda 1999 verilerine göre 45 000 adet damızlık sayısına erişilmiştir. Bu ülkede 1990 yılında deri dışatımı 854.000 Z \$ (Zimbabve Doları) iken, kimi yıllarda bir miktar azalma olmakla birlikte, 1997 yılında 1 716 .000 Z\$ değerine ulaşmıştır (Koçak, 2002).

Dünyada devekuşu derisi kullanımı, 1998 verilerine göre 170-200 bin adettir. Bunun 100 bin adedi Japonya’da, geri kalanı ise Avrupa ve diğer Asya Ülkelerinde değerlendirilmiştir. Deri dışalıcısı başlıca ülkeler Çin, İtalya, Japonya, Yunanistan, Singapur ve ABD dir. Dışalıkların % 85 ini Japonya, Hong-Kong ve Singapur; % 15 ini ise ABD gerçekleştirmiştir.

Avrupa’da devekuşu çiftliklerinin kurulması 1990’lı yıllarda başlamıştır. Öncü ülkeler İngiltere, Hollanda, Danimarka, Belçika ve Almanya’dır. Almanya’da 1993

yılında 30 çiftlikte toplam 500 adet damızlık devekuşu bulunduğu ve bir üçlü (trio) nün fiyatının 30.000 Alman Markı'na kadar yükseldiği bildirilmektedir (Göbbel,1994).

İsrail'de 4000 adet dişi damızlık ve 3 adet kesimhane bulunmaktadır. Yılda kesilen ortalama 12.000 devekuşundan 1000-2000 ton dolayında et elde edilmekte ve üretilen etin tamamı başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine satılmaktadır. Deli dana ve şap hastalıklarının ortaya çıkmasından sonra Avrupa ülkelerinin Güney Afrika ve İsrail'den satın aldıkları devekuşu etinin miktarı artmıştır.

4.3. Türkiye

Devekuşu yetiştiriciliğinin Avrupa'da yaygınlaşmaya başlamasından kısa bir süre sonra, 1995 yılında ilk özel devekuşu çiftliği Manavgat-Çeltikçi Köyü'nde kurulmuştur. Araştırma amaçlı bir devekuşu üretim ünitesi de Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesinde 1997 de kurulmuştur. Bugün ülkemizde 600 dolayında çiftlik bulunduğu, ancak bunların bir kısmının işi bıraktığı tahmin edilmektedir. Kuluçka birimi olan 40-50 dolayında işletme vardır. İşletmelerin % 83'ü, Marmara (% 33), İç Anadolu (% 26) ve Ege Bölgesinde (% 24) kurulmuştur (Ak ve Karaman.2004).

Günümüzde ticari devekuşu yetiştiriciliği, 1920'li yıllarda ilk adımları atılan hindi yetiştiriciliğine benzerlik göstermektedir o yıllarda hindi çok az bulunan ve damızlık amacıyla satın alınmak istendiğinde pahalı olan bir kanatlı türü idi. Ancak 1960'lı yılların ortalarında tüm Dünyada 150 milyondan çok hindi bulunmaktaydı. Devekuşu yetiştiriciliği de Avrupa ve Amerika'da büyük ölçüde damızlık aşamasında bulunmakta, ürünlerle ilgili ticari işlemler çok az yer tutmaktadır. Kuşlar, diğer çiftçilere ve girişimcilere satılmaktadır. Abartılı bir fiyat artışı bulunmaktadır. Devekuşu sayısı pazarda kesim için yeter düzeyde eriştiğinde, fiyatların düşmesi kesindir (Shanawany, 2004).

Son beş yılda devekuşu yetiştiriciliği aşırı gelişme göstermiş, ve sektör bir ölçüde ekonomik stabilite kazanmıştır. Ancak birçok işletmede yetiştiricilik, özellikle yavru bakım ve beslenmesindeki ikellik sürmektedir. Ülkemizde olduğu kadar, AB ülkelerinde de oturmuş ve düzenli işleyen bir Pazar ortamı oluşmamıştır. Ancak devekuşuna gelecekte önemli bir potansiyel olarak bakılırsa, şimdiden gelişmiş ülkeleri yakından izleyip, yetiştiriciliği düzene sokmak ve üretimi artırmak için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır. Bu amaçla yapılacak en önemli girişim, etlik piliç ve hindi üretiminde başarılı bir biçimde yürütülen sözleşmeli üretim modelinin başlatılmasıdır. Devekuşu hem damızlıklarda verimli yaşam süresinin , hem de etliklerde kesim için gelişme süresinin uzunluğu nedeniyle sözleşmeli üretime uygundur. Böylece tavukçulukta olduğu gibi çok çeşitli işletme tiplerinin gelişmesi mümkün görünmektedir. Ancak bu üretim dalında çok iyi bir örgütlenme ile deri ve et işleme birimlerinin geliştirilmesi gerekir. Bu konuda da özel sektörün öncülüğü ve devletin desteği şarttır.

5. Diğer Kanatlılar (Kaz, Ördek, Bildircin)

5.1. Kaz ve ördek

Dünyada kaz ve ördek yetiştiriciliği genellikle küçük üretim birimleri halinde, daha çok uzak doğu ülkelerinde ve bir ölçüde kimi Avrupa ülkelerinde yapılmaktadır. Dünya kanatlı eti üretimi içinde kaz ve ördek etinin payı % 7.2'dir (Wezyk,2004). Ticari anlamda üretim ise genellikle karaciğer üretimine yöneliktir. Yağlı karaciğer üretiminde kaz ve ördekler kullanılmaktadır. Geçen 10 yıl içinde karaciğer üretimi üç

kat artmıştır. Yılda yaklaşık 20 bin ton ciğer üretilmiş, bunun için 5 milyon kaz ve 20 milyon ördek kullanılmıştır. Karaciğer üretim ve tüketimi en yüksek ülke Fransa'dır. Macaristan ve İsrail ise en büyük dış satımcı ülkelerdir. Fransa'da 1995 yılında 10385 ton karaciğer üretilmiş, 2850 ton dışalım yapılmıştır. Üretilen ciğer için 789.000 adet kaz ve 18.395 adet ördek kesilmiştir. AB ülkelerinde 1999 da 1kg karaciğer ortalama 180 EU (280\$) düzeyinde fiyat bulmuştur. Ancak, zorla yoğun yemleme uygulanarak 2-3 hafta gibi kısa bir sürede karaciğerin 6-10 kat büyümesini sağlayan yetiştirme yöntemine toplumların tepki göstermesi nedeniyle, zorla besleme kimi ülkelerde yasaklanmıştır. Bu ülkeler İngiltere, Polonya, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Lüksemburg, Norveç, İsviçre ve Çek Cumhuriyetidir.

Dünya'da kaz ve ördek yetiştiriciliği, 1961-2001 yılları arasında orta gelirli ülkelerde büyük bir gelişme göstermiştir. Bu zaman diliminde orta gelirli ülkelerin ördek eti üretimi Dünya üretiminin % 61' i iken, % 81' e yükselmiştir.

Ördek eti üretiminde Çin başta gelmekte ve bu ülkeyi AB ülkeleri, Tayland, ABD, Malezya ve Mısır izlemektedir.

Ördekteki duruma benzer biçimde kaz yetiştiriciliğinde de orta gelirli ülkelerde büyük artış olmuş ve bu ülkelerin Dünya üretimindeki payı %85'den %98'e çıkmıştır. Buna karşılık kaz ve ördek eti üretimi yüksek ve düşük gelirli ülkelerde azalmıştır

5.2.Bıldırcın

Türkiye'de bıldırcın yetiştiriciliği deneysel amaçla 1970'li yıllarda A.Ü. Ziraat ve Veteriner Fakültelerinde; ticari üretim amacıyla da E.Ü. Ziraat Fakültesinin öncülüğünde 1980'li yıllarda başlamış; İzmir, İstanbul, Ankara, Eskişehir, Konya, Mersin, Antalya vb. birçok kentimizde bıldırcın çiftlikleri kurulmuştur. Küçük ölçekli çiftlikler olarak üretimlerini et ve yumurta yönünde sürdüren işletmelerin sayıları, büyüklükleri, üretim miktarları ve ekonomik verilerine ilişkin bilgiler yoktur. Ancak üreticilerden edinilen bilgilere göre, karşılaşılan en önemli iki sorundan biri nitelikli damızlık sağlamanın güçlüğü, diğeri de bıldırcın kesimhanelerinin her işletmede bulundurulması zorunluluğudur. Çözümlemesi çok kolay görünen bu iki sorun giderildiğinde, kurulu işletmelerin üretimlerini artırmaları ve yeni işletmelerin kurulması tahmin edilmektedir.

6. Sorunlar, Çözüm Önerileri Ve Hedefler

6.1. Sorunlar ve Çözüm önerileri

Genetik materyal

Ülkemizde tavukçuluk sektörünün damızlık gereksinimi dışalım yoluyla karşılandığından, gelecek yıllarda dışalımın artarak sürmesi kesin görülmektedir. Bu konuda belirli bir sorun yaşanması söz konusu değildir. Ancak gelecek güvencesi olarak, küçük ölçüde de olsa, genetik ıslah çalışmalarına ilişkin yatırımlar yapılmalıdır. Bu amaçla; damızlık üretimi için çalışmalara saf hat kademesinden başlanmalı ve özel sektör ile kamu kuruluşları arasında iş birliği sağlanmalıdır. Ankara Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü'nde yumurtacı hibrit üretim çalışmaları saf hat kademesinde bir süredir devam etmektedir. Benzer çalışmaların etlik piliç hibriti elde edilmesi yönünde başlatılması için girişimlerde bulunulması doğru olur kanısındayız.

Yem

Kanatlı yetiştiriciliğinde ürün maliyetinin % 70-80 gibi önemli bir kısmını yem masrafları oluşturmaktadır. Bu nedenle yemin kalitesi ve fiyatının yüksekliği üretim maliyetini ve dolaylı olarak dışsatımı ve tüketimi büyük ölçüde etkiler. Türkiye kanatlı yemi maliyeti en yüksek ülkelerin başında gelmektedir. Ülkemiz kanatlı yemi yapımında kullanılan mısır, soya küspesi, balık unu vb. önemli yem ham maddeleri yönünden dışa bağımlıdır. Yıllardan beri ifade edilmesine rağmen özellikle soya ve mısır üretimi teşvik edilmemiştir. Bu ürünlerin dışalımında da destekleme yapılmamıştır. Entegre işletmelerin soya ve mısır için de bir sözleşmeli üretim modeli geliştirmeleri, hem kendileri hem de çiftçiler açısından kazançlı bir tarımsal etkinlik olabilir. Ayrıca soya yerine kullanılabilir bir yem bitkisi olan kolza üretimi üzerinde de durulmalıdır.

Yem üretiminin içerik ve hijyenik olarak denetlenebilmesi de önemli bir çözüm yoludur. Bu nedenle, belirli peryotlarla yem analizlerinin tümünün yapılabileceği resmi laboratuvarların sayısının artırılmasına gereksinim duyulmaktadır.

Destekleme

Yabancı ülkelerde tavukçuluk çeşitli aşamalarda desteklenmektedir. Örneğin, dışsatımda ABD 600 \$ / ton, AB ülkeleri ise 310 \$ / ton destekleme uygulamaktadır. Dışsatımda yabancı ülkelerle yarışabilmek, ürün maliyetlerinin düşürülmesine veya üretimin ve dışsatımın desteklenmesine bağlıdır.

Taban fiyatı uygulamasına son verilerek dünya fiyatları+prim sistemine geçilmesi uygun olacaktır. Taban fiyat uygulaması devam ettiği sürece karma yem maliyetlerinin dünya standartlarına çekilmesi zor görünmektedir.

Hammaddede % 1 ve karma yemde % 8 olan KDV uygulanması fiyatlar üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Devletin kırmızı et üreticilerine çok yüksek destek sağlaması, beyaz et üreticilerine büyük haksızlıktır. Bu nedenle en azından kırmızı et üretimindeki desteğe yakın bir destekleme yapılmalıdır. Bu konuların ilgili uzmanlarca incelenerek, desteklerin nasıl ve hangi düzeylerde yapılacağı belirlenmelidir.

Tüketim

Ülkemizde geçmiş yıllara göre tavuk eti ve yumurta tüketimi artmasına rağmen, tüketim henüz gelişmiş ülkelerin düzeyine erişememiştir. Bu durum hindi eti tüketiminde daha da belirgindir. Tüketimi artırmak için toplum sağlıklı beslenme yönünde aydınlatılmalıdır. Kanatlı etleri ve yumurtanın özellikleri ve üstünlükleri reklam ve eğitim çalışmalarıyla topluma duyurulmalıdır. Yarı pişmiş kanatlı etlerinin ve döner, salam ve sosis gibi tüketime hazır kanatlı etlerinin üretimi için yatırımlar teşvik edilmeli ve piyasaya sürülen bu ürünlerin tanıtımı yapılarak tüketim teşvik edilmelidir. Ayrıca, askeri birliklerde ve milli eğitime bağlı kurumlarda kanatlı eti ve yumurtanın menüde yer alması için girişimlerde bulunulmasında yarar vardır.

Pazarlama

Etlük piliç üretiminin bir plan çerçevesinde gerçekleşmemesi sonucu arz fazlalığına bağlı fiyat düşmekte fiyatın düşmesiyle kimi firmaların üretimden çekilmesi sonucunda talep karşılanamadığı için fiyat tekrar yükselmektedir. Entegre kuruluşlar piyasadaki fiyat dalgalanmalarından daha az etkilenmekle birlikte ülkemizde piliç eti

fiyatları ve üretim istikrarlı değildir. Diğer yandan ülkemizde mevcut tavukçuluk tesisleri ve kanatlı kesimhaneleri dikkate alındığında şu andaki üretimden daha fazlasını üretme olanağına sahip olduğumuz bilinmektedir. Ancak ruhsatlı kesimhanelerin sayısı çok olmakla birlikte, tümünde sağlıklı kesim yapıldığı söylenemez. Türkiye’de 2001 yılında 42 adet ruhsatlı kesimhane varken, 2002 yılının sonlarında kesimhane sayısı 60’ a kadar çıkmıştır. Ayrıca sayıları bilinmeyen ruhsatsız kesimhaneler de bulunmaktadır. Avrupa’da bu kadar çok sayıda kesimhanesi olan ülke yoktur. AB’ye dışsatım halen mümkün olmadığı için bir yandan AB’ne uyum için eksiklerimiz tamamlanırken diğer yandan AB dışındaki ülkelere dışsatımı artırma olanakları araştırılmalıdır. Dışsatıma yeterli teşvik sağlandığı takdirde Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerine dışsatım şansımız artığı gibi, iç piyasada istikrarın sağlanmasına da yardımcı olacaktır. Ancak, kesimhane koşullarının iyileştirilmesi yanında, temiz ve hijyenik kesim yapılarak, üretilen tüm kanatlı etlerinin ambalajlı olarak pazarlanması AB’ye uyum bakımından önem taşımaktadır. Bu amaçla eski teknolojiyle çalışan kesimhaneler modernize edilmeli; bu konuda sıkı bir denetim ve ceza yaptırımını uygulanmalıdır.

6.2.Hedefler

Kanatlı hayvan yetiştiriciliği Dünya’da üzerinde önemle durulan bir hayvansal üretim dalıdır. Özellikle tavukçuluk (etlik piliç ve yumurta üretimi) ve ikincil olarak gelişmekte olan hindi ve devekuşu yetiştiriciliğinde baş sıralarda yer almak, ülkelerin hedefleri haline gelmiştir.Beş yıllık plan çalışmasında da Dünya’da ve ülkemizde yumurta ve piliç etine talebin arttığı ve VIII. plan döneminde de artışın süreceği dile getirilmiştir.Amaç üretimi artırmaktır. Ancak, üretim ile doğrudan ilişkili olan iç tüketim düzeyi ile dışalım ve dışsatım değerleri de göz önünde tutulmalıdır.

Piliç eti talep projeksiyonunda yıllık artış oranı 1999-2005 döneminde %5.4 ile % 9.35 arasında değişmektedir. Buna göre 2004 de 908 bin ton olan piliç eti talebinin 2005 yılında 957 bin tona erişeceği tahmin edilmektedir.

Yumurta talebinde ise (kriz yılları ayrı tutulursa) % 3-3.5 dolayında bir yıllık artış söz konusudur. Bu durumda 2004 de 417 bin ton , 2005 de ise 430 bin ton düzeyinde bir yumurta talebi üzerinde durmak gerekir.

Sonuç olarak, ülkemizde zaman zaman yaşanan ekonomik krizler, soya ve mısır gibi önemli yem maddelerinin dışalım ile sağlanması, dolayısıyla yem maliyetlerinin yüksek olması, ayrıca dışalım, dışsatım ve üretimde devlet desteğinin olmaması veya çok düşük kalması gibi çeşitli nedenlerle, uzun erimli bir üretim tahmini yapmak güçleşmektedir. Bundan dolayı asıl hedef olan üretim, tüketim ve dışsatımın artırılmasında etkili olabilecek ekonomik sorunların giderilmesi gerekmektedir. Sektörün sorunları teknik olmaktan daha çok ekonomiktir daha da ötesi politiktir.

Kaynaklar

- Ak, İ. Ve Ş. Karaman, 2004. Türkiye’de Devekuşu Yetiştiriciliği ve Sorunları. 4. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi, Isparta.
- Anonim, 2004. Mısır İthalatı Sektörü Zora Soktu. Performans Haziran Sayısı.S: 6
- Besd-Bir, 2004. Kanatlı Bilgileri Yıllığı, 2003. Besd-bir yayınları, No: 4.
- DPT, 2001. Sekizinci beş Yıllık Kalkınma Planı, Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

- FAS Official Statistics, 2004. <http://www.fas.usda.gov>
- FAO statistics, 2004. <http://faostat.fao.org>
- Gillin, E., 2004. World Egg and Poultry Meat Production, Trade and Supply, Present and Future. FAO Documents. <http://www.fao.org>
- Göbbel, T. 1994. Ostriches, Farm Animals. Poultry Abstr. 21(1):99
- Koçak, Ç., 2002. Devekuşu Yetiştiriciliği ve Geleceği. TAYEK-TYUAP Hayvancılık Grubu Bilgi Alışverişi Toplantısı, Menemen-İzmir
- Shanawany, M. M., 2004. Recent Developments in Ostrich Farming. FAO Documents. <http://www.fao.org>
- Taha, F. A., 2003. The Poultry Sector in Middle Income Countries and its Feed Requirements: The Case of Egypt. USDA, WRS-03-02
- Şengör, E., 2004. Tavukçuluk sektöründe Yakın Gelecek. Performans Temmuz Sayısı, Sayfa 14.
- Wezyk, S., 2004. Current Status of World Waterfowl. XXII World's Poultry Congress, İstanbul, sayfa: 943.

